

UOT 82`282

MİKAYIL MÜŞFİQİN YARADICILIĞINDA FOLKLOR MOTİVLƏRİ**BAYRAMOV ASTAN ƏHMƏDXAN oğlu***Sumqayıt Dövlət Universiteti, Folklorşünaslıq ETL, professor**Açar sözləri: folklor, poeziya, azadlıq, mübarizə, təbiət, xalq nağılı**Mikayıl Müşfiq – 110*

Azərbaycan ədəbiyyatının fəxri, görkəmli şair, həmişəyaşar şeirləri ilə şöhrət qazanmış Mikayıl Müşfiqin anadan olmasının 110-cu ili bu yaxınlarda tamam oldu. Onun yenilikçi bir şair kimi yüksək bədii dəyərlərə malik poetik biçimli, romantik ruhlu və ictimai məzmun daşıyan şeirləri ilə həmişə anılması təbiidir. Müşfiqin yaradıcılığı haqqında geniş tədqiqatları olan şair Güllüseyin Hüseynoğlu yazır: “Narahat” bir sənətkar olan Mikayıl Müşfiq onu məşğul edən, düşündürən, nifrət və məhəbbətə, kədər və sevincinə səbəb olan məsələlərin ecazkar ifadəsi üçün həmişə çırpınmış rəngarəng mövzulu, məzmunlu poeziyasında əlverişli poetik formaların da olmasına çalışmış, bu sahədəki axtarışını heç vaxt dayandırmamışdır [2, s.8].

Onun poeziyası musiqilidir, ahəngdardır, canlıdır. Məsələn, onun “Yağış” şeirini dinləyəndə qarşımızda canlı təbiət lövhəsi yaranır, göyün qaralması, buludun dolması, ildırımın şaqıldaması, quşların yuvalarına girməsi, novalçalardan axan yağış suyunun şırıltısı bir kino lenti kimi qarşımızda canlanır; yağışın səsinə duyur, damcılarının çilənməsini görürük:

*Yağış yağır, rəqs əyləyir gur damlalar,
Sıra-sıra, inci-inci nur damlalar.
Göydə iki qara bulud çatılaraq,
İldırımlar şaqıldayır şaraq-şaraq,
Quşlar üçün yuvasına pırl-pırl,
Şırıldayır novalçalar şırl-şırl.*

Maarif, mədəniyyət, vətənpərvərlik, sevib-sevilmək, əmək, çalışqanlıq, azadlıq onun şeirlərinin əsas leytmotividir.

*Mənim azadlığım mənim işimdir,
Həyatım, qüvvətim, yüksəlişimdir.
Mənə öz əməyim, öz haqqım yetər,
Bir zəngin vətənim, bu xalqım yetər [4, s.188].*

Cəmi 29 il yaşamış şairin yaradıcılığı külli halda xalqın həyatı ilə sıx bağlıdır. O, Azərbaycan folklorunu və etnoqrafiyasını dərinlən bildiyi üçün yaradıcılığında folklorun müxtəlif janrlarından (əfsanə, nağıl, oxşama, bayatı, atalar sözləri, mövsüm nəğmələri və s.) istifadə etmişdir. Məsələn, Abşeronda xalq arasında çox məşhur olan “Çoban” əfsanəsi əsasında poema yazmışdır. Poemada Çoban Dəmirdaşla Quşçu xanın qızının nakam məhəbbəti təsvir olunur. Bu məhəbbətin fonunda üsyankar gənclərin zalimə və zülmə qarşı mübarizə aparmaları, xalqla birlikdə zülmkar xana qalib gəlmələri göstərilir. Əsər faciəli sonluqla bitir. Xəzərin coşması, Səbayel şəhərini sulara qərq etməsi ilə nəticələnir. Hər iki gənc də sulara qərq olaraq həlak olurlar. Onlar həlak olsalar da, əməlləri bir örnək kimi yaşayır.

Əfsanədəki hadisələr Səbayel, Abşeron, Xızı, Quzğun dağı, Yarımca yaylası, Zığ və s. yerlərdə cərəyan edir. Şair bu poemada ictimai hadisələri önə çəkərək, ictimai zülm və ədalətsizliyə qarşı xalqla həmrəy olub, azadlıq əldə etməyin mümkünliyünü göstərir.

Əsərin sonunda şair “Çoban” əfsanəsinin real həyatla bağlı olması barədə yazır:

*Bu bir əfsanədir, nağıldır, fəqət
Tarixdə azmıdır, böylə həqiqət?
Bağışla, oxucum, sual olarmı?
Həqiqət olmasa, xəyal olarmı? [4, s.118].*

Şairin mövzusu folklordan alınmış “Kəndli və ilan” nağılı əsasında yazılmış eyniadlı mənzum nağılı da maraqlıdır. Bu mənzumədə “İlan yenə ilandır” atalar sözlərində olduğu kimi göstərilir ki, kəndli Çolpan ilana hər gün çörək, ilan da ona qızıl verərək dostlaşırlar. Onun ailəsi cah-cəlal içərisində yaşayır. Bir gün Çolpan xəstələnir, oğlu Eldənizi ilanının yanına göndərir. Xəyanətkar ilan ilanlığını göstərərək Eldənizi sancıb öldürür. Beləliklə, İlan ilə Çolpanın dostluğu baş tutmur:

*Çolpanın qəlbi yandı,
Bir ocaq kimi yandı,
Dedi: - İlan ilandır,
İnsanlığa düşmandır [2, s.344].*

Çolpan kəndlilərlə birləşib ilanının başını əzir, xəzinəni tapıb bölürlər. Bu nağılda da şair xalqı birliyə, zalımlara qarşı birgə mübarizəyə səsləyir.

Şair mövsüm mərasimini əks etdirən “Bayram axşamı” şeirində Novruz bayramındakı qapıpusma, falabaxma, Novruz tonqalından atlanmaq, bayram payı almaq və s. ritualları etnoqrafik səpkidə, bədii-poetik üsulla təsvir edir. Bayramda daha çox uşaqların şənlənməsini göstərir:

*Bir sininin kənarında
Yaxıladı iki-üç şam.
Qarşımızda şəkərbura,
Noğul-nabat, püstə-badam.*

*Ocaq yaxıb, od qalayıb
Üzərində atlanardıq.
Oynayırdıq, yorulduqca,
Yorğunluğa qatlanardıq [2, s.86].*

Uşaq folklorunda geniş formada əks olunan və əski çağlara söykənən “Gün çıx, gün çıx, kəhər atı min çıx” mövsüm nəğməsini deyimini şair şeirin canına hopduraraq bayram ərəfəsində uşaq sevincinin hisslərini obrazlı şəkildə belə ifadə edir:

*“Gün çıx” deyə, “gün çıx” deyə,
Çalxanırdı sevincimiz.
“Kəhər atı min çıx” deyə,
Qışqırırdı ən dincimiz [2, s.86].*

Bayram ərəfəsində uşaqların təzə paltarla süslənmələri, əllərində məşəl dolanaraq bayram payı almaları, üskük fallarını icra etmələri inandırıcı tərzdə belə ifadə olunur:

*Əynimizdə təzə paltar,
Başımızda təzə papaq.
Odlu məşəl əlimizdə,
Dolanırdıq sokaq-sokaq.*

*Hələ üskü axşamları
Qiyamətdən nişanədir.
Oynamaqçün cocuqlara
Böylə günlər bəhanədir [2, s.86].*

Çox təəssüf ki, M.Müşfiqin Novruz bayramının təsvir və tərənnümünə həsr olunan bu şeiri “Novruz bayramı” ensiklopediyasına (Bakı: 2008) salınmamışdır.

Şairin “Üç sağlıq” şeiri bir uşağın ad gününə həsr olunmuşdur. Müğənni tarın melodiyasına uyğun olaraq klassik bayatılarımızdan gözəl örnəklər oxuyur. Elə örnəklər ki, hamını sehirləyir, hamını duyğulandırır.

*Qapıdan hürü gəlir,
Gözümün nuru gəlir.
Bu arxı kim arıdıb,
Su belə duru gəlir?*

*Bülbül uçdu qəfəsdən,
Gül açıldı həvəsdən.
Gözüm gözəldən doymaz
Qulağım incə səsdən [2, s.146].*

Məclis davam edir. Masabəyi ata və ananın da şərəfinə şeirlər deyir. Ananı “əbədiyyət çəsməsi”nə bənzədir. Daha sonra şair məclisdə iştirak edən bir qonağın dili ilə məclisin axarına uyğun olaraq poetik duyumlu daha bir neçə oxşama təqdim edir:

*Əlvan çiçəklər,
Zər kəpənəklər,
Kinli ürəklər,
Bu balama qurban!*

*Göydə ulduzlar,
Yerdə yarpızlar.
Avara qızlar
Bu balama qurban [2, s.47].*

Göründüyü kimi, şair elə oxşama nümunələri seçmişdir ki, ad günü qeyd olunan uşağın zövqünə, düşüncəsinə və yaşına uyğun xarakterik örnəklərdir. Bu oxşamalar həm də məclisdəkilərin alqışına səbəb olur. Təsadüfi deyil ki, folklorşünas P.Əfəndiyev belə oxşamaları nikbin laylalar sayır [6, s.258].

Şairin yaradıcılığı xalqın tərbiyəvi kodeksləri sayılan atalar sözləri və deyimlərlə də zəngindir. Şeirlərdəki mətnlərə uyğun olaraq “Çox bil, az danış”, “Yolçu yolda gərək”, “Adamın dili başına bələdir”, “Keçən günə gün çatmaz” və s. atalar sözləri işlədilmişdir. Bu atalar sözlərindəki fikir insanı mənəvi saflığa, hər yerdə öz yerini bilməyə, dilinə sahib olmağa və s. çağırır. İnsanın əxlaqını cilalayaraq onu xeyirxah işlərə yönləndirir.

Şairin saz sənətinə, aşıq yaradıcılığına həsr etdiyi “Yeddi aşıq” şeiri də diqqətəlayiqdir. O, burada ozan-aşıq sənətinə yüksək qiymət verir: Aşıqları elin yaraşığı, bilikli və kamil sənətkar kimi təbii boyalarla təqdim edir:

*Onlar yeddi aşıqdı,
Ellərə yaraşığıdı.
Hamısının telli sazı,
İldırımından avazı,
Fikirləri nur kimi,
Sözləri yağmur kimi,
Çıxmışlar bərkədən, boşdan,
Olmamışdan, olmuşdan.
Yaxşı xəbərdardılar,
Kamil sənətkardılar [2, s.179].*

Doğrudan da, belədir. Xalqın ruhunu, dilimizin zənginliyini, yaşam tərzimizi, təbiət və cəmiyyət hadisələrini aşıqdan başqa, kim yarırdı el-el.

Şair azərbaycanlıların milli gələnlərini əks etdirən tara qarşı çıxanlara “Oxu tar” şeirini, saza qarşı çıxanlara isə “Sındırılan saz” poemasını yazmışdır. O, “Sındırılan saz” poemasında aşıqları məclisin yaraşığı hesab edir. Səslərində elin gücü, arxalarının elə bağlı olduğunu təbii boyalarla, gözəl poetik misralarla təsvir edir. Aşıqları bülbüllə müqayisə edərək gözəl bir təzad yaradır:

*Gəl, mənim aşığım, gəl,
Məclis yaraşığım, gəl!
Səsində el gücü var,
Yel gücü, sel gücü var.
Arxan elə bağlıdır,
Bülbül gülə bağlıdır [3, s.207].*

Şairin uşaqlar üçün işlədiyi mənzum nağıllardan biri də “Şəngül, Şüngül və Məngül” mənzuməsidir. Uşaq folklorunda kökü çox qədimlərə gedən “Şəngülüm, Şüngülüm və Məngülüm” nağılını şair sənətkarlıqla, sadə və axıcı bir dillə nəzmə çəkmiş, keçinin timsalında mübariz və qorxmaz ana obrazı yaratmışdır. Elə ana obrazı ki, övladları yolunda canından belə keçməyə hazırdır.

Balalarının qurd tərəfindən yeyildiyini bilən Keçi dəmirçinin köməyi ilə buynuzlarını itiləyir və döyüşdə Qurda qalib gəlir. İti buynuzları ilə Qurdun qarnını yırtıb öldürür. Ölümqabağı qurd haray-həşir qoparsa da, Keçi ona aman vermir:

*Keçi güldü Qurda bir az,
Dedi: - Zülüm yerdə qalmaz...
Balalarını yeməyəydin,
Vay qurşağım deməyəydin [2, s.137]!*

Əlbəttə, M.Müşfiqin digər əsərlərində də folklorla bağlı örnəklər tapmaq mümkündür.

M.Müşfiqin şeirlərin dili də maraqlıdır. Onun şeirlərində dialekt sözlərlə yanaşı, 20-ci illərin şifahi və yazılı nitqinə uyğun olaraq, yaxmaq (yandırmaq), sokak (küçə), arıtmaq (təmizləmək), vaqıt (vaxt), yavru (körpə), arqadaş (yoldaş), cəlik (dəmir), yarın (sabah), həbsi (hamısı), nöyüt (neft), yabançı (yad), qaldırım (səki) və sözlərlə yanaşı, o dövr üçün xarakterik olan ray (rels), plakat, avtomat, parlamən, fontan və s. sözlər aktiv işlənmişdir. Bununla belə, türk dilində işlənən qrammatik formalar (alıyor, saçıyor, alınız, veriniz və s.) da şairin yaradıcılığında nəzərə çarpır.

Bütün bunlar o dövrün mədəni, ictimai-siyasi hadisələrinin təsiri ilə yaranan leksik elementlərdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Bayramov A.Ə. Oğuz elinin söz çələngi: Ağbaba folkloru. Bakı: 2017, 561 s.
2. Müşfiq M. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 350 s.
3. Müşfiq M. Seçilmiş əsərləri: 3 cildə, I cild. Bakı: Avrasiya press, 2008, 241 s.
4. Müşfiq M. Seçilmiş əsərləri: 3 cildə, II cild. Bakı: Avrasiya press, 2008, 244 s.
5. Müşfiq M. Seçilmiş əsərləri: 3 cildə, III cild. Bakı: Avrasiya press, 2008, 250 s.
6. Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı: Elm və təhsil, 2012, 504 s.

РЕЗЮМЕ

ФОЛЬКЛОРНЫЕ МОТИВЫ В ТВОРЧЕСТВЕ МИКАИЛА МУШФИГА

Байрамов А.А.

Ключевые слова: фольклор, поэзия, свобода, борьба, природа, народная сказка.

В статье комментируются некоторые произведения из творчества Микайыла Мушфига. На конкретных образах анализируется мастерство использования разных жанров азербайджанского фольклора в его стихах и поэмах. Дается также информация об отношении поэта к ашугскому творчеству.

SUMMARY

FOLK MOTIFS IN MIKAIL MUSHVIG'S WORKS

Bayramov A.A.

Key words: folklore, poetry, freedom, struggle, nature, people, fairy tale.

In the article some positive features of Mikail Mushvig's literary works are studied. Use of different Azerbaijan folk genres in his verses and poems is demonstrated on the poetic samples. His approach to ashug works, and information on the language of his poetry are revealed in the article.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	18.10.2018
	Son variant	17.12.2018